

Аналіз підходів до складання соціальної звітності фармацевтичних підприємств

Н. О. Ткаченко¹*, I. A. C. D. E. F., I. Я. Городецька², A. E., O. P. Левицька², A. E.

¹Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна, ²Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Україна

A – концепція та дизайн дослідження; B – збір даних; C – аналіз та інтерпретація даних; D – написання статті; E – редагування статті; F – остаточне затвердження статті

Мета роботи – пошук та обґрунтування уніфікованих підходів до соціальної звітності фармацевтичних підприємств, що уможливить оцінювання і порівняння соціально відповідальної поведінки фармацевтичних підприємств усіма зацікавленими сторонами.

Матеріали та методи. Матеріали – наукові та науково-методичні публікації, нормативні та законодавчі документи щодо соціальної відповідальності, інформація з офіційних сайтів вітчизняних виробничих фармацевтичних підприємств, які входили в топ-20 маркетингових організацій за обсягами аптечного продажу лікарських засобів у 2022 році щодо соціальної звітності. Застосували методи критичного аналізу, контент-аналізу, узагальнення й інтерпретації результатів.

Результати. Показано, що соціальна звітність фармацевтичних підприємств за кордоном є усталеною практикою, проте зміст таких звітів є досить різноманітним, тобто немає уніфікованого підходу до їх складання.

Шляхом вивчення інформаційного наповнення офіційних сайтів найбільших українських виробничих фармацевтичних підприємств було з'ясовано, що звіти про корпоративну соціальну відповідальність публікують лише АТ «Фармак», Корпорація «Артеріум» і ПАТ НВЦ «Борщагівський ХФЗ». Інформацію щодо заходів соціального спрямування інших фармацевтичних підприємств подано або у звітах про управління, або у новинах. Соціальна звітність вітчизняних фармацевтичних підприємств як явище, а також підходи до її складання, перебувають на етапі становлення, тому запропоновано зміст такої звітності для різних стейкхолдерів.

Висновки. Вітчизняні виробничі фармацевтичні підприємства застосовують різні критерії та різні підходи до інформування суспільства про свою соціальну активність, що ускладнює порівняння їхнього внеску у сталий розвиток країни.

Враховуючи, що одним з інструментів відкритості, покращення діяльності підприємства та підзвітності у контексті соціальної відповідальності є складання прозорої соціальної звітності, вітчизняним виробничим фармацевтичним підприємствам необхідно посилити роботу в цьому напрямі, спираючись на міжнародні стандарти.

Ключові слова: соціальна відповідальність, корпоративна соціальна відповідальність, фармацевтична галузь, фармацевтичне підприємство, соціальна звітність, соціальні практики.

Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. 2023. Т. 16, № 2(42). С. 186-193

Analysis of approaches to the preparation of social reporting of pharmaceutical enterprises

N. O. Tkachenko, I. Ya. Horodetska, O. R. Levytska

Aim. The work aims are to find and justify unified approaches to social reporting for pharmaceutical enterprises, which would enable the evaluation and comparison of the social activities of organizations across different market segments by all stakeholders.

Materials and methods. Materials are scientific and scientific-methodical publications, regulatory and legislative documents on social responsibility, and information from the official websites of domestic manufacturing pharmaceutical enterprises, which were included in the top 20 marketing organizations by the volume of drugs' pharmacy sales in 2022, to social reporting. Methods: critical analysis, content analysis, generalization, and interpretation of results.

Results. The study found that while social reporting of pharmaceutical enterprises is an established practice abroad, there is no unified approach to their preparation, resulting in a diverse range of content.

In Ukraine, it was observed that only JSC "Pharmak", Arterium Corporation, and PJSC RPC "Borshchagivskiy chemical and pharmaceutical plant" publish reports on their corporate social responsibility. Other pharmaceutical companies provide information on their social

ARTICLE INFO

<http://pharmed.zsmu.edu.ua/article/view/275452>

UDC 614.2:615.1:658

DOI: [10.14739/2409-2932.2023.2.275452](https://doi.org/10.14739/2409-2932.2023.2.275452)

Current issues in pharmacy and medicine: science and practice, 2023. 16(2), 186-193

Key words: social responsibility, corporate social responsibility, pharmaceutical industry, pharmaceutical enterprise, social reporting, social practices.

*E-mail: tkachenkonat2@gmail.com

Received: 15.03.2023 // Revised: 01.04.2023 // Accepted: 03.04.2023

measures either in management reports or in news. The phenomenon of social reporting of domestic pharmaceutical enterprises and the approaches to its preparation are still in the early stages of development. Therefore, this study proposes a framework for the content of such reports that caters to various stakeholders.

Conclusions. Domestic manufacturing pharmaceutical enterprises apply different criteria and different approaches to inform society about their social activities, making it difficult to compare their contribution to the sustainable development of the country.

It has been established that domestic pharmaceutical manufacturing enterprises need to strengthen their efforts in this direction. The preparation of transparent social reports based on international standards is one of the tools for promoting openness, improving the company's activities, and ensuring accountability in the context of social responsibility.

Key words: social responsibility, corporate social responsibility, pharmaceutical industry, pharmaceutical enterprise, social reporting, social practices.

Current issues in pharmacy and medicine: science and practice, 2023. 16(2), 186-193

Сьогодні у світі послідовно втілюється в життя стратегія збільшення внеску бізнесу в соціальний прогрес і захист навколишнього середовища, тобто соціальної відповідальності (СВ) перед суспільством [1].

Згідно з міжнародним стандартом ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності», СВ – це відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство та навколишнє середовище, що реалізується через прозору й етичну поведінку, сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін (ЗС), відповідає чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки та інтегрована у всю організацію й практикується у її відносинах [2].

У 2019 р. було прийнято методом перекладу Національний стандарт України «Настанови щодо соціальної відповідальності» ДСТУ ISO 26000:2019 [3], що є ідентичним міжнародному стандарту ISO 26000:2010 «Guidance on social responsibility» [2]. Важливо підкреслити, що стандарт тільки дає рекомендації для користувачів, не призначений та не є придатним для цілей сертифікації, про що окремо наголошується в документі.

З огляду на те, що представники бізнес-середовища використовують термін «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ), а академічне середовище, громадські організації та споживачі – «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ), вважають, що ці поняття є синонімічними [4]. На думку В. З. Холявки та ін. [5], СВ охоплює проблему в цілому, тобто на рівні галузі, а КСВ розкриває соціальну діяльність на мікрорівні, тобто на рівні корпорації.

Незважаючи на те, що необхідність включення стратегій і програм КСВ, розроблених для фармацевтичної промисловості, є загально визнаною, на думку С. А. Меїя Reatiga et al. [6], галузь все ще демонструє поверхове ставлення до КСВ. Oger C. [7] встановлено, що розмір фармацевтичного підприємства (ФП), країна його походження, а також тип виробленої продукції (ліки, що відпускаються за рецептом, генерики, біофармацевтичні препарати) впливають на природу підходу до КСВ ФП. Крім того, констатовано, що соціально відповідальна поведінка (СВП) ФП позитивно впливає на їх прибутковість [8].

Важливою також є публічність інформації про практики КСВ ФП. При цьому великим компаніям (понад 500

працівників) рекомендовано публікувати «потрійний результат» у своїх річних звітах, який оцінює їхню ефективність за економічними, екологічними та соціальними критеріями [9]. Разом з тим дуже часто знання про те, наскільки звітність ФП надає вичерпну, суттєву, достовірну та точну інформацію про його фактичну діяльність, є обмеженими через відсутність необхідної літератури про практику соціальної звітності.

Отже, пошук єдиних підходів до інформування суспільства і всіх ЗС про діяльність ФП на засадах СВП є актуальним.

Мета роботи

Пошук та обґрунтування уніфікованих підходів до соціальної звітності (СЗ) ФП, що уможливить оцінювання і порівняння СВП ФП усіма ЗС.

Матеріали і методи дослідження

У роботі використано методи критичного аналізу, контент-аналізу, узагальнення й інтерпретації результатів.

Матеріал для дослідження – публікації фундаментальних і прикладних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців із порушеного питання, науково-методичні публікації, нормативні та законодавчі документи щодо СВ, інформація з офіційних сайтів вітчизняних виробничих ФП, які входили в топ-20 маркетингових організацій за обсягами аптечного продажу лікарських засобів у 2022 році щодо соціальної звітності [10–19].

Результати

Як зазначено у Зеленій книзі Європейської комісії, КСВ – це концепція, відповідно до якої компанії добровільно вирішують зробити свій внесок у покращення суспільства та чисте довкілля, тобто вони добровільно враховують соціальні й екологічні проблеми у своїх бізнес-операціях та у взаємодії з усіма ЗС [9]. Пасхавер О. Й. та співавт. [20] вважають, що СВБ – це добровільне дотримання компаніями принципів і стандартів соціально відповідального (корисного для суспільства і навколишнього середовища) ведення підприємництва на вищому, ніж встановлено законодавством, рівні.

У світовій фармацевтичній промисловості оперують низкою визначень поняття КСВ та є різні способи його

розуміння [8,21,22]. Наприклад, M. Del Castillo et al. визначають КСВ як набір практик, принципів і цінностей, які передбачають зобов'язання ФП поводитись етично і сприяти розвитку та якості життя всіх ЗС [21]. Min M. et al. для визначення КСВ у фармацевтичній промисловості використовують три основні елементи (екологічні, соціальні та економічні фактори) як основу для вивчення взаємозв'язку між КСВ та продуктивністю ФП [8]. У будь-якому разі у більшості визначень КСВ йдеться про ділову етику, релевантність ЗС, добровільний характер цих дій [22].

Аналіз, проведений M. Demir та M. Min [23], засвідчив, що хоча фармацевтична промисловість і перевершує інші галузі за повнотою звітності по КСВ, проте між ФП існують розбіжності у змісті їхньої інформації: наявність певного рівня стандартизації для розкриття інформації про вплив на навколишнє середовище і трудові відносини та відсутність такої стандартизації для інших напрямів (права людини, ланцюг поставок тощо).

Братішко Ю. С. [24] доведено, що процес оцінювання фактичного рівня СВ фармацевтичного підприємства доцільно завершувати складанням СЗ. Встановлено, що в Україні це роблять лише 21 % досліджених ФП. Визначено, що хоча складання СЗ має добровільний характер, сьогодні доцільно застосовувати стандартизовану форму СЗ, яка надає можливість здійснювати порівняння зі звітами інших компаній, визначати соціально відповідальний рейтинг компанії та проводити соціальний аудит.

Переважає більшість публікацій у науковій літературі розкриває реалізацію КСВ на рівні ФП, оскільки останні відіграють дуже важливу роль у добробуті та здоров'ї населення через практики КСВ [6,23,25–29].

Так, N. A. Vitezić [26] за результатами аналізу практик КСВ підприємств фармацевтичної промисловості в регіоні, що охоплює Словенію, Хорватію, Сербію, Боснію і Герцеговину, зроблено висновок, що підхід до оцінювання КСВ ФП має бути уніфікований, оскільки між ЗС і фармацевтичною галуззю на час дослідження не було згоди щодо переліку показників, які б характеризували КСВ. Для цього авторка запропонувала модель СВП ФП. Крім того, вона констатує, що звітність за КСВ має бути синхронізована з європейськими кодексами та нормами.

Дослідження, проведене корейськими науковцями, засвідчило, що ФП в Кореї під час реалізації КСВ дотримуються рівня юридичних та економічних зобов'язань, намагаються досягти рівня етичних зобов'язань, але не займаються благодійністю [30]. При цьому у корейському суспільстві зростають зацікавленість щодо діяльності ФП з КСВ та очікування громадськості щодо соціального внеску фармацевтичної промисловості [31].

Аналіз, здійснений T. Dănescu і M. A. Pora [29] на прикладі Румунії, засвідчив, що ФП беруть участь у діях, які враховують суспільний добробут, пропонуючи фінансову підтримку та консультації для різних соціальних проєктів, орієнтуючись на підприємницьке та соціальне середовище, проводячи інформаційні кампанії щодо здоров'я населення та інвестуючи в проєкти охорони здоров'я.

Дослідження A. Haro-de-Rosario et al. [22] засвідчило, що ФП в Іспанії прихильно ставляться до втілення практик КСВ, особливо у разі найприбутковіших ФП, які мають найбільший досвід і готують свої звіти щодо сталого розвитку. При цьому найбільше розкривається інформація економічного (77,78 %), а найменше – екологічного (63 %) характеру.

Qian Y. [32] запропоновано концептуальну модель оцінювання КСВ ФП у Китаї. Вона включає вісім початкових вимірів (акціонери, менеджери та працівники; кредитори та постачальники, пацієнти та лікарі; уряд, навколишнє середовище та місцева громада), які трансформуються в три виміри другого порядку: КСВ для внутрішнього середовища ФП, КСВ для зовнішніх партнерів та КСВ для державних установ. Yang M. et al. [33] на підставі визначення точки перелому, коли фінансова віддача від КСВ перевищує витрати, доведено, що витрати на КСВ у фармацевтичній промисловості Китаю можуть бути компенсовані лише в віддаленій перспективі.

Tsutsui H. [34] досліджено фактори, які впливають на КСВ ФП у Японії, та представлено теоретичну модель, за якою великі ФП зі значною кількістю власників та міжнародних ЗС з високою ймовірністю братимуть участь у діяльності у сфері КСВ.

Filho C. F. S. et al. [35] досліджували особливості використання практик КСВ місцевих та зарубіжних ФП у Бразилії і встановили, що між ними є як схожість, так і розбіжності. Бразильські ФП більшу увагу приділяють ідентифікації своїх партнерів у проєктах КСВ порівняно з іноземними компаніями. Ще одна відмінність стосується декларації мети організації, де іноземні компанії чіткіше висловлюють свою відданість СВ та екологічній її складовій. Разом з тим автори констатують, що ці відмінності не є статистично значущими.

Сьогодні програми КСВ ФП Індії зосереджені насамперед на здоров'ї та здоровому способі життя, а багато ініціатив реалізуються у партнерстві з неурядовими організаціями, які добре знають роботу з місцевими громадами та є експертами у розв'язанні конкретних соціальних проблем [36,37,38]. Тим паче, що, згідно з чинним законодавством Індії, ФП з великим доходом варто витратити 2 % свого середньорічного чистого прибутку за три роки на КСВ у кожному фінансовому році [36,37].

Вагомий внесок у розвиток теорії та аналізу практики КСВ ФП та аптек зробили українські науковці. Зокрема, було досліджено світові моделі СВ за різних форм управління [39,40], рівень розуміння сутності цього поняття фармацевтичними фахівцями в Україні, їхню думку щодо наявних перешкод для розвитку СВ вітчизняними фармацевтичними організаціями, мотиви впровадження практик СВ у фармацевтичну діяльність [41,42]. Крім того, запропоновано визначення соціальної відповідальності фармацевтичних фахівців (СВ ФФ) та підкреслено, що СВ ФФ спрямована на первинні та вторинні соціальні групи, суспільство та індивідуума, а також на самого себе. А процес формування СВ ФФ

– складна багаторівнева система, що безперервно виховує, розвиває, удосконалює навички СВ протягом усього професійного життя [40,42,43]. Створено також модель правового поля формування системи СВ поведінки ФФ протягом усього життєвого професійного циклу [44].

На думку О. В. Посилкіної та Ю. С. Братішко [45,46], СВ фармацевтичного бізнесу – це здатність суб'єктів фармацевтичної галузі брати на себе зобов'язання фінансового, економічного, соціального й екологічного характеру за наслідки їхньої діяльності перед усіма ЗС, яка реалізується через етичну поведінку з урахуванням інтересів і очікувань усіх стейкхолдерів при дотриманні чинного законодавства і міжнародних стандартів на принципах добровільності і взаємної вигоди. Подібна практика підвищує імідж українських ФП, сприяє укріпленню позитивної ділової репутації, що врешті призводить до зміцнення конкурентних позицій українських ФП як на вітчизняному, так і на міжнародному фармацевтичному ринку. Проте часто українські ФП у внутрішньофірмовому менеджменті наголошують на економічному аспекті бізнес-процесів і не приділяють достатньо уваги розвитку СВП [45].

Крім того, соціальне інвестування (СІ) ФП сьогодні у більшості випадків є проявом філантропії і має вигляд спонсорської допомоги окремими українськими ФП (переважно виробниками ліків). Водночас досить мізерними є інвестиції, що спрямовуються на охорону та відновлення довкілля, впровадження енерго- та ресурсощадних технологій, поліпшення умов праці в організаціях, розвиток людського капіталу, підвищення інноваційної активності. Незважаючи на це, дуже повільно, але все ж таки відбувається перехід від витратних форм соціальної політики та корпоративної благодійності до СІ, під яким слід розуміти не просто роздавання грошей та інших благ, а обґрунтовану та раціонально організовану стратегію КСВ [47].

Обговорення

З 2011 року в Україні за ініціативи Центру «Розвиток КСВ» (<http://csr-ukraine.org/>) здійснюють щорічне оцінювання вітчизняних компаній щодо прозорості в системі корпоративного управління та КСВ шляхом визначення індексу прозорості. У 2021 році він отримав назву Індекс ESG прозорості українських компаній (ESG Transparency Index 2020). ESG (Environmental, social and governance) – це соціальні, екологічні та управлінські фактори, які лежать в основі управління сталим розвитком компанії. Об'єкт оцінювання – інформація з веб-сайту компанії [48].

Як зазначає В. А. Євтушенко [49], інформація щодо корпоративного управління та КСВ оцінюється за чотирма основними категоріями, що мають відповідну вагу:

1. звітність (наявність нефінансового звіту, підготовленого за стандартом Глобальної ініціативи зі звітності, Глобального договору ООН або іншими стандартами; наявність звіту про екологічну та соціальну діяльність тощо) – 40 % від загального результату;

2. зміст (рівень розкриття інформації за основними сферами КСВ) – 35 % від загального результату;

3. навігація (зручність користування сайтом) – 10 % від загальної інформації;

4. доступність (мова, контактна інформація) – 15 % від загального результату.

Варто зазначити, що у 2020 році визначення Індексу ESG прозорості показало, що середній рівень розкриття інформації компаній України становив 32 % (максимальна кількість балів – 62,5). Єдине у цьому дослідженні виробниче ФП АТ «Фармак» посіло 13 місце у рейтингу і мало вищий за середній рівень розкриття інформації (50 балів) [48].

Спираючись на наведені результати досліджень, констатуємо факт, що нині не фінансова звітність, а СЗ стає одним із головних джерел інформування суспільства про рівень СВП і соціально орієнтоване ведення підприємництва. Перевага СЗ полягає у її доступності не лише керівництву ФП, а й усім ЗС, у тому числі державним органам. Держава, як ніхто інший, зацікавлена у тому, щоб ФП складала СЗ, оскільки є можливість відстежувати соціально-економічну ситуацію в країні та здійснювати ефективний менеджмент витрат на державні соціальні програми.

У світовій практиці СЗ має три форми надання: стандартизований звіт, довільна форма звітування та комплексний звіт.

Комплексні звіти відображають інформацію щодо діяльності ФП з трьох позицій: економічної, соціальної та екологічної. Так само, як і СЗ довільної форми, вони призначені для інформування стейкхолдерів, не підлягають аудиту, а отже не можуть бути використані для порівняння та рейтингування ФП. Відтак стандартизовані СЗ вважають оптимальною формою нефінансової звітності для будь-якої галузі, у тому числі й фармацевтичної.

Нині розроблено чимало стандартів СЗ [50], з них найпоширенішими є стандарти ISO 26000 [2], GRI (Global Reporting Initiative) [51], Account Ability 1000 (AA 1000) [52], Social Accountability 8000 (SA 8000) [53], ISO 14000 [54] та стандарти Саншайн [55]. Великий відсоток СЗ міжнародних компаній складають саме відповідно до цих стандартів.

Фундаментальний принцип стандартів полягає у наданні інформації ЗС для ухвалення раціональних, обґрунтованих рішень у системі вільного ринку та захисту себе від негативних наслідків корпоративних дій. Інформування має бути повним, точним, своєчасним, об'єктивним, зрозумілим і публічним. «Право знати» зацікавленої сторони має пріоритет над витратами, незручностями чи ризиком для корпорації.

Враховуючи галузеву специфіку фармації та її соціальну спрямованість, СЗ ФП має містити відомості за такими напрямками: інформація для споживачів (про фармацевтичний продукт чи послугу, відбір постачальників); інформація для співробітників, акціонерів, інвесторів (характеристика компанії, підходи до управління, умови праці та розвиток людського капіталу, показники резуль-

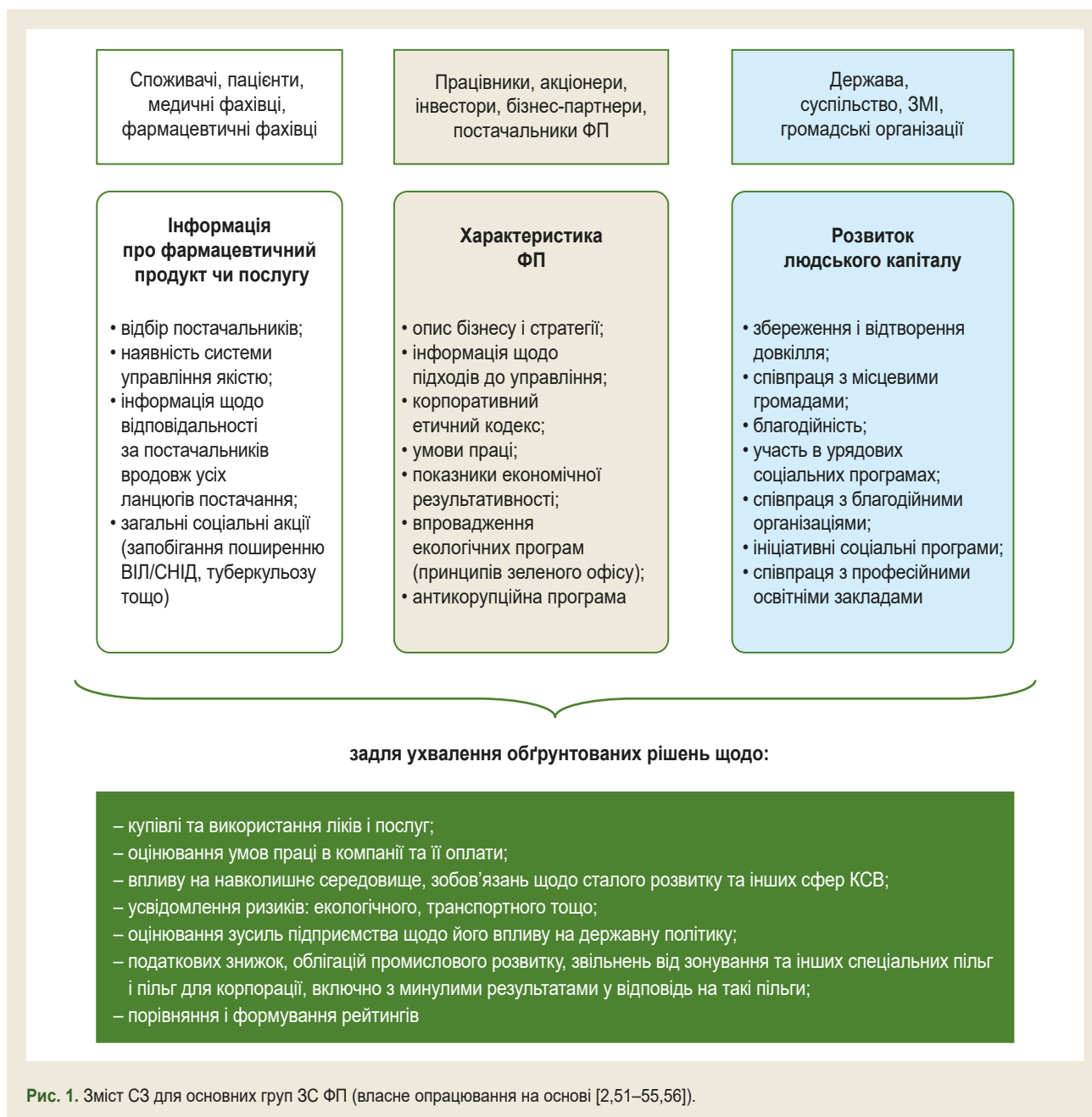

Рис. 1. Зміст СЗ для основних груп ЗС ФП (власне опрацювання на основі [2,51–55,56]).

тативності економічної та екологічної); інформація для суспільства (розвиток людського капіталу, збереження і відтворення навколишнього середовища, благодійність, співпраця з місцевими громадами тощо) (рис. 1).

Втім, аналіз СЗ українських виробничих ФП за інформаційним наповненням їхніх офіційних сайтів [11–19] (рис. 2) засвідчив, що переважна більшість ФП на своїх офіційних інтернет-сторінках мають рубрику, присвячену СВ, але на головній сторінці сайту її демонструють лише АТ «Фармак» та Корпорація «Артеріум». На сайтах інших ФП вона викладена в розділах «Про компанію» чи «Про нас».

Звіти про КСВ публікують лише АТ «Фармак», Корпорація «Артеріум» і ПАТ НВЦ «Борщагівський ХФЗ». Низка ФП подає інформацію про заходи соціального

спрямування або у звітах про управління (АТ «Київський вітамінний завод», ТОВ «ФК «Здоров'я» тощо), або у новинах (ТОВ «Кусум Фарм»), або додатково повторює цю інформацію і у звітах про управління, і у новинах (АТ «Фармак»).

Отже, останні п'ять років більшість досліджуваних ФП складають консолідований звіт чи звіти про управління, що унеможливило проведення галузевого порівняння і формування рейтингу СВБ. Відтак українським виробничим ФП доцільно активніше впроваджувати соціальні практики, які спрямовані на внутрішнє і зовнішнє середовище ФП, та використовувати міжнародні стандарти для інформування суспільства про них. Тим паче, що нині вітчизняні науковці напрацювали багато матеріалу щодо оцінювання рівня СВ ФП.

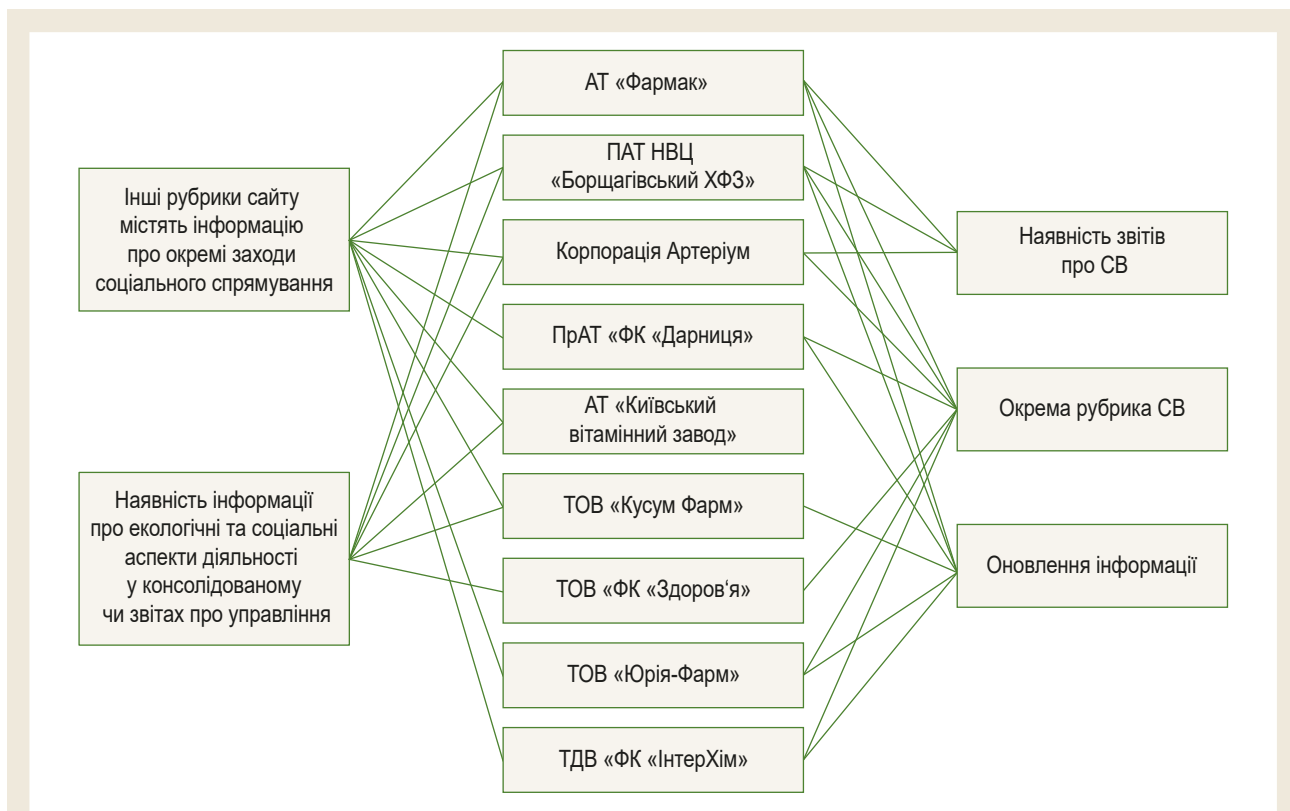

Рис. 2. Інформаційне наповнення офіційних інтернет-сайтів українських виробничих ФП щодо КСВ (власне опрацювання на основі [11–19]).

Висновки

1. Контент-аналіз публікацій фундаментальних і прикладних досліджень українських та зарубіжних науковців, а також порівняння практик КСВ найбільших вітчизняних виробничих ФП засвідчили, що ФП застосовують різні критерії та різні підходи до інформування суспільства про свою соціальну активність, що ускладнює порівняння їх внеску у сталий розвиток країни.

2. Враховуючи те, що одним з інструментів відкритості, покращення діяльності підприємства та підзвітності у контексті СВ є складання СЗ, українським ФП необхідно посилити роботу за цим напрямом.

Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні вивчення соціальних практик і соціальної звітності аптечних закладів.

Подяка

Автори статті висловлюють вдячність Збройним силам України за можливість працювати, здійснювати і публікувати свої дослідження.

Конфлікт інтересів: відсутній.

Conflicts of interest: authors have no conflict of interest to declare.

Відомості про авторів:

Ткаченко Н. О., д-р фарм. наук, професор, зав. каф. управління та економіки фармації, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8566-5938

Городецька І. Я., канд. фарм. наук, доцент каф. організації та економіки фармації, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-0265-5505

Левицька О. Р., д-р фарм. наук, доцент каф. організації та економіки фармації, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8113-2587

Information about authors:

Tkachenko N. O., PhD, DSc, Professor, Head of the Department of Management and Pharmacy Economics, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Ukraine.

Horodetska I. Ya., PhD, Associate Professor of the Department of Organization and Economics of Pharmacy, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Ukraine.

Levytska O. R., PhD, DSc, Associate Professor, Department of Organization and Economics of Pharmacy, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Ukraine.

References

- [1] Breharia, S. (2016). Etapy stanovlennia korporatyvno-sotsialnoi vidpovidalnosti ukraïnskoho biznesu [Stages of formation of social corporate responsibility ukrainian business]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, (5-6), 312-326. [in Ukrainian]. https://iapiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/brecharia_etapy.pdf
- [2] International standard ISO 26000. Guidance on social responsibility (ISO 26000:2010(E)). https://iso26000.info/wp-content/uploads/2017/06/ISO-26000_2010_E_OBPpages.pdf
- [3] Budstandart Online. (2019). *Nastanovy shchodo sotsialnoi vidpovidalnosti: Natsionalnyi standart Ukrainy DSTU ISO 26000:2019 (ISO 26000:2010, IDT)* [Guidelines on social responsibility: National Standard of Ukraine ISO 26000:2019, IDT]. [in Ukrainian]. http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91617

- [4] Bila, S. O. (2017, June 2). Yevropeyskiy dosvid uspishnoi praktyky sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu: oriientyry dlia Ukrainy [European experience of successful practice of social responsibility of business: guidelines for Ukraine]. *Yevropeyski studii v Ukraini: zdobutky, vyklyky ta perspektyvy*. Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference (pp. 35-40). Kyiv: Ukrainiska Asotsiatsiia Vykkladachiv i Doslidnykiv Yevropeiskoi Intehratsii [in Ukrainian].
- [5] Kholiyavka, V., Huzar, U., & Leshko, Kh. (2021). Istorychni aspekty stanovlennia i rozvytku korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini ta sviti [Historical aspects of formation and development of corporate social responsibility in Ukraine and the world]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, 56, 90-96. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32843/infrastruct56-15>
- [6] Mejia Reatiga, C. A., Gonzalez Barranco, S. E., & Torres-Saumeth, K. M. (2021). Corporate Social Responsibility in the pharmaceutical industry. *Estudios De Administracion*, 28(1), 32-60. <https://doi.org/10.5354/0719-0816.2021.59650>
- [7] Oger, C. (2009). Corporate social responsibility in the pharmaceutical industry : between trend and necessity (Thesis). Toronto Metropolitan University. <https://doi.org/10.32920/ryerson.14651817.v1>
- [8] Min, M., Desmoulins-Lebeault, F., & Esposito, M. (2017). Should pharmaceutical companies engage in corporate social responsibility? *Journal of Management Development*, 36(1), 58-70. <https://doi.org/10.1108/JMD-09-2014-0103>
- [9] Commission of the European Communities. (2001). *Green paper: promoting a European framework for corporate social responsibility (COM(2001) 366 final)*. Brussels: E. Commission.
- [10] Kirsanov, D. (2022, October 31). Aptechnyi prodazh za pidsumkamy 9 mis 2022 r. [Pharmacy sales according to the results of the 9th month of 2022]. *Apteka online.ua*, (37/38). <https://www.apteka.ua/article/649730>
- [11] JSC Farmak. <https://farmak.ua/>
- [12] PrJSC "Pharmaceutical Firm "Darnitsa". <https://www.darnitsa.ua/>
- [13] ARTERIUM. <https://www.arterium.ua/>
- [14] JSC "Kyiv Vitamin Plant". <https://www.vitamin.com.ua/ua/>
- [15] Cusum Pharm, LTD. <https://kusum.ua/>
- [16] Pharmaceutical Company "Zdorovia", LTD. <https://zt.com.ua/>
- [17] Yuriya-Pharm, LTD. <https://www.uf.ua/>
- [18] InterChem, SLC. <https://interchem.ua/>
- [19] PJSC SIC "Borshchahivskiy CPP". <http://bcpp.com.ua/>
- [20] Paskhaver, O. J., Verkhodova, L. T., & Aheieva, K. M. (2007). *Svitovyi dosvid dlia Ukrainy: vzaiemovidnosyny velykoho kapitalu z vladoiu i suspilstvom* [World experience for Ukraine: the relationship of big capital with the government and society]. Tsentr ekonomichnoho rozvytku. [in Ukrainian].
- [21] Del Castillo, M., Penagos, J., Navarro-Beltran, J., Polo, B., & Berrío, Y. (2011). [Methodological Strategies for Design and Implementation of the Programs of Corporate Social Responsibility in a Pharmaceutical Company Sector]. *Ingeniare*, (11), 45-52. <https://doi.org/10.18041/1909-2458/ingeniare.11.644>
- [22] Haro-de-Rosario, A., Saraite, L., Gálvez-Rodríguez, M. & Caba-Pérez, M. (2016). La industria farmacéutica ante la demanda de responsabilidad social corporativa [The pharmaceutical industry in light of the demand for corporate social responsibility]. *Perspectiva Empresarial*, 3(1), 55-75. <https://doi.org/10.16967/rpe.v3n1a1>
- [23] Demir, M., & Min, M. (2019). Consistencies and discrepancies in corporate social responsibility reporting in the pharmaceutical industry. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 10(2), 333-364. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-03-2018-0094>
- [24] Bratishko, Yu. S. (2021). *Teoretychni ta praktychni pidkhody do upravlinnia systemoiu sotsialnoi vidpovidalnosti u farmatsii* [Theoretical and practical approaches to managing the system of social responsibility in pharmacy (Doctoral Dissertation)]. National Pharmaceutical University, Kharkiv, Ukraine.
- [25] Smith, A. D. (2008). Corporate social responsibility practices in the pharmaceutical industry. *Business Strategy Series*, 9(6), 306-315. <https://doi.org/10.1108/17515630810923612>
- [26] Vitezic, N. (2010). A Measurement System of Corporate Social Responsibility in the Pharmaceutical Industry of the Region. *International Journal of Management & Information Systems (IJMIS)*, 14(5), 57-68. <https://doi.org/10.19030/ijmis.v14i5.13>
- [27] Droppert, H., Bennett, S. (2015). Corporate social responsibility in global health: An exploratory study of multinational pharmaceutical firms. *Global Health*, 11(1), 15. <https://doi.org/10.1186/s12992-015-0100-5>
- [28] Janga, A. (2018). Corporate social responsibility in the pharmaceutical industry – a review of pharmaceutical companies in the United States and India. *International Journal of Pharmacy and Biological Sciences*, 8(1), 363-368. https://www.ijpbs.com/ijpbsadmin/upload/ijpbs_5ac12d90df64b.pdf
- [29] Dănescu, T., & Popa, M. A. (2020). Public health and corporate social responsibility: exploratory study on pharmaceutical companies in an emerging market. *Globalization and health*, 16(1), 117. <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00646-4>
- [30] Bae, G., Ahn, J. H., Lim, K. M., & Bae, S. (2022). Corporate social responsibility of pharmaceutical industry in Korea. *Frontiers in pharmacology*, 13, 950669. <https://doi.org/10.3389/fphar.2022.950669>
- [31] Lee, H., Kim, S. Y., Kim, G., & Kang, H. Y. (2019). Public preferences for corporate social responsibility activities in the pharmaceutical industry: Empirical evidence from Korea. *PLoS one*, 14(8), e0221321. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221321>
- [32] Qian, Y. (2016). *Corporate Social Responsibility Practices of Pharmaceutical Companies in China: A Scale Development & Empirical Study*. PhD thesis. Retrieved from <https://repositorio.iscte-iul.pt/handle/10071/13287>
- [33] Yang, M., Wang, J., Maresova, P., & Akbar, M. (2022). Can the spending of corporate social responsibility be offset? Evidence from pharmaceutical industry. *Economic Research-Ekonomiska Istrazivanja*, 35(1), 6279-6303. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2048194>
- [34] Tsutsui, H. (2018). Factors Associated with Corporate Social Responsibility Reporting in Japanese Pharmaceutical Companies. WWU Honors Program Senior Projects. https://cedar.wvu.edu/wwu_honors/80
- [35] Silva Filho, C. F., Benedicto, S. C. D., Sugahara, C. R., & Georges, M. R. R. (2019). Corporate Social Responsibility of Pharmaceutical Industry in Brazil. *International Journal of Humanities and Social Science*, 9(1). <https://doi.org/10.30845/ijhss.v9n1p4>
- [36] Senthil Vadivu, S., & Raja, S. S. (2015). Corporate Social Responsibility of Pharmaceutical Companies in India. *International Research Journal of Business and Management*, 8(2), 15-19.
- [37] Nair, S. (2016). Corporate social responsibility of pharmaceutical companies in India. *International Journal of Applied Research*, 2(10), 163-166. <https://www.allresearchjournal.com/archives/2016/vol2issue10/PartC/2-9-106-542.pdf>
- [38] Vijayabanu, C., Vijayanand, V., Sai Prashanthi, S., Rajesh Kumar, R., Subaash, R., & Madhussodhanan. (2018). Corporate social responsibility (CSR) - A study with special reference to Indian pharma industry. *Research Journal of Pharmacy and Technology*, 11(4), 1663-1666. <https://doi.org/10.5958/0974-360X.2018.00309.8>
- [39] Tkachenko, N. O. (2013). Analiz modelei sotsialnoi vidpovidalnosti farmatsevychnoho biznesu [The analysis of social responsibility models in pharmaceutical business]. *Farmatsevychnyi Zhurnal*, (1), 9-14. [in Ukrainian].
- [40] Tkachenko, N. O. (2018). *Sotsialna vidpovidalnist u profesiinii diialnosti farmatsevychnykh pratsivnykiv* [Social responsibility in the professional activity of pharmaceutical workers]. Zaporizhzhia : ZDMU. [in Ukrainian].
- [41] Tkachenko, N. O. (2018). Vprovadzhennia kontseptsii sotsialnoi vidpovidalnosti v diialnist farmatsevychnykh orhanizatsii [Introduction of the concept of social responsibility in the activity of pharmaceutical organizations]. *Current issues in pharmacy and medicine: science and practice*, 11(2), 238-244. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2018.2.133498>
- [42] Tkachenko, N. O., Hromoviy, B. P., & Knysch, E. H. (2015, May 22). Sotsialna vidpovidalnist fakhivtsiv farmatsii yak bazovyi element sotsialnoi vidpovidalnoi povedinky farmatsevychnykh orhanizatsii [Social responsibility of pharmacy specialists as a basic element of socially responsible behavior of pharmaceutical organizations]. *Upravlinnya yakistyu v farmatsii*. Collection of materials of the 9th scientific and practical conference (pp. 127-128). Kharkiv: NFAU. [in Ukrainian].
- [43] Tkachenko, N. O., & Hromoviy, B. P. (2017). Kontseptualnyi analiz sotsialnoi vidpovidalnosti osobystosti ta yii intehruvannia u farmatsevychnu praktyku [Conceptual analysis of social responsibility of the person and its integration in pharmaceutical practice]. *Current issues in pharmacy and medicine: science and practice*, 10(3), 342-347. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2017.3.113624>
- [44] Tkachenko, N. O., & Hromoviy, B. P. (2018). Modeliuvannia pravovoho polia formuvannia sotsialnoi vidpovidalnoi povedinky farmatsevychnykh fakhivtsiv [Modeling the legal field of formation of socially responsible conduct among pharmacy specialists]. *Current issues in pharmacy and medicine: science and practice*, 11(1), 104-111. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2018.1.123729>
- [45] Posylkina, O. V., & Bratishko, Yu. S. (2016). Analiz suchasnykh tendentsii v upravlinni sotsialnoi vidpovidalnistiu farmatsevychnykh

- pidpriemstv [The analysis of current trends in management of social responsibility of pharmaceutical enterprises]. *Sotsialna farmatsiia v okhoroni zdorovia*, 2(3), 5-17. [in Ukrainian].
- [46] Posylkina, O. V., & Bratishko, Yu. S. (2018). Analiz rehuliatornoj bazy upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu farmatsevychnykh pidpriemstv [Regulatory base analysis of managing the pharmaceutical companies social responsibility]. *Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii*, (1), 28-34. [in Ukrainian].
- [47] Tkachenko, N. O. (2020). Doslidzhennia stanu ta napriamiv sotsialnoi aktyvnosti subyektiv farmatsevychnoho pidpriemnytstva [The study of the state and directions of the social activity of pharmaceutical entrepreneurship]. *Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii*, (3), 47-56. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24959/uekj.20.23>
- [48] Profesiina asotsiatsiia korporatyvnoho upravlinnia. (2020). *ESG transparency index 2020 Ukraine*. [in Ukrainian]. https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2022/02/Transp_indeks_2020-FULL_ua_web.pdf
- [49] Yevtushenko, O. V. (2013). Otsinka korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: metody, obiekty, pokaznyky [Assessment of corporate social responsibility: methods, objects, indicators]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI"*, 46, 53-63. [in Ukrainian].
- [50] Kharchuk, V. Yu. (2020). Analizuvannia mizhnarodnykh standartiv iz harmoniinoho rozvytku [Analysis of international standards for sustainable development]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, (6), 111-117. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-6-17>
- [51] Global Reporting Initiative. (n.d.). Resource center. Standards. <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/resource-center/>
- [52] AccountAbility. (n.d.). Standards. <https://www.accountability.org/standards/>
- [53] SA8000:2014 Standard. <https://sa-intl.org/resources/sa8000-standard/>
- [54] ISO 1400. Standards. <https://www.iso.org/iso-14001-environmental-management.html>
- [55] The Stakeholder Alliance (n.d.). *The Sunshine Standards*. <https://www.capponline.org/sunstds.html>
- [56] Bratishko, Yu. S., & Posylkina, O. V., & Novgorodska, L. M. (2016). *Metodyka otsinky rivnia sotsialnoii vidpovidalnosti farmatsevychnykh pidpriemstv: metodychni rekomendatsii* [Methodology for assessing the level of social responsibility of pharmaceutical enterprises: Guidelines]. Kyiv. [in Ukrainian].